

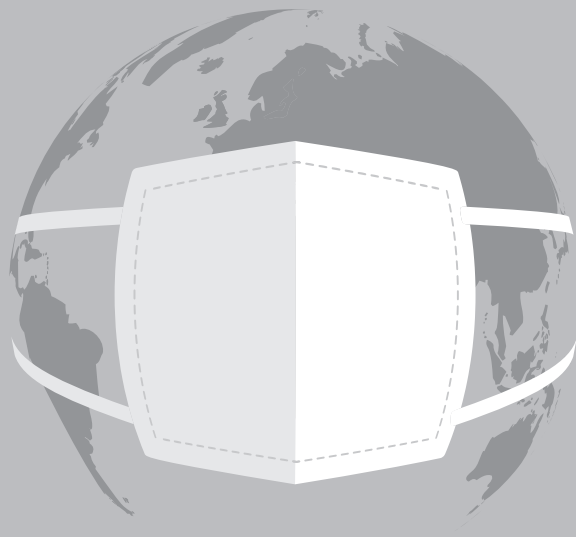
7	INLEIDING
9	HERSTELLER GEZOCHT
51	WELCOME IN BELGIUM, COVID-19!
73	HET BELEID REAGEERT, MAAR NIET ZOALS IN HET DRAAIBOEK
89	WELKE CURVES MOETEN NOG WORDEN AFGEVLAKT?
107	IT'S THE SUPPLY CHAIN, STUPID!
133	JA, HET DOET WAT MET EEN MENS
147	DIGITAAL WORDT HET NIEUWE NORMAAL
165	MARKTFALEN OF OVERHEIDSFALLEN: BEDDEN TELLEN IN PANDEMIETIJDEN
195	TESTKITS, VIRUSREMMERS EN HET UNIVERSELE GRIEPVACCIN
209	EN WAT MET DE ECONOMIE?
237	VEERKRACHT EN REACTIEVERMOGEN
261	HOE MOET HET NU VERDER?

INLEIDING

Het coronavirus zorgt voor een uniek sociaal experiment waarvan we de impact vandaag onmogelijk kunnen inschatten. Tijdens de Belgische lockdown leek het wel dat een dag plots enkele extra uren telde. Het wegvallen van weekends vol activiteiten is hier wellicht niet vreemd aan. Velen ontdekten tijdens de lockdown nieuwe muziek, nieuwe series en nieuwe boeken. Ik ontdekte dit boek terwijl ik het schreef, met op de achtergrond nieuwe muziek.

SARS-CoV-2, beter bekend als het 'coronavirus', eist mensenlevens en test onze weerbaarheid en veerkracht. Maar omdat we moeten reageren en werken aan het herstel van onze gezondheid, economie en maatschappij biedt het nieuwe virus ook een onverhoopte kans op verandering. Iedereen kan deze verandering mee ondersteunen of inspireren. Als dit besef even besmettelijk wordt als het coronavirus zelf, komen we ongetwijfeld ver. Dit boek biedt een eerste inspiratie en nodigt iedereen uit om de coronacrisis ook te zien als een grote opportuniteit.

Ik bleef braaf in mijn kot tijdens het schrijven maar stond er nooit alleen voor. Grote dank gaat naar Leo Neels, Simon Ghiotto en Joël Van Cauter van het Itinera team. Zij lazen de eerste draft met een kritisch oog en gaven me talloze goede suggesties. Hopelijk heb ik deze goed verwerkt in het finale product. En ik dank ook graag Sophie Vanluchene en Nils De Malsche van uitgeverij Borgerhoff & Lamberigts. Altijd fijn om snel en efficiënt te kunnen samenwerken! En *last but not least* dank ik mijn vrouw en twee zonen. De sfeer in ons kot bleef altijd zeer goed!

**HERSTELLER
GEZOCHT**

Crisissen hebben één ding gemeen: ze komen altijd op het verkeerde moment. Een echte crisis dwingt ons tot bezinning, maar ook tot samenwerking, overleg, empathie en vooral solidariteit. Dat blijkt dikwijls zeer goed te lukken. De mens is nu eenmaal een sociaal wezen dat zichzelf wil en kan overstijgen wanneer de omstandigheden daarom vragen.

De tol van de coronacrisis is heel groot, vooral omdat we een deel van de overlijdens wellicht hadden kunnen vermijden. In maart en april moest het medisch personeel in enkele van de rijkste landen ter wereld intensieve zorgen aan coronapatiënten toedienen zonder afdoende bescherming. Drie tot vier maanden na het uitbreken van het virus in China bleek ruim testen zowat overal onmogelijk, zelfs in landen met de grootste farma- en biotechbedrijven. En een effectieve reactie op mogelijke pandemierisico's begint altijd met testen, testen en nog eens testen.

Door het coronavirus zijn we ook de normaliteit verloren. Velen vragen zich af of we ooit nog zorgeloos zullen kunnen leven zoals vóór de ontdekking van het nieuwe coronavirus SARS-CoV-2¹, dat ons confronteerde met de besmettelijke ziekte COVID-19 (*corona virus disease 2019*). Alles is relatief, maar wie tot begin 2020 dacht dat we

1 SARS-CoV-2 is het vijfde coronavirus.

totaal onbezonnen door het leven konden blijven racen, was misschien niet zo goed geïnformeerd over de vele bedreigingen om ons heen.

Op een bepaald moment zullen we het coronavirus definitief achter ons laten en maken we de balans op. Die zal pijnlijk zijn, maar we kunnen er belangrijke lessen uit trekken om ons kwetsbare maatschappij-model aan te passen en te verbeteren. Als we de veerkracht van de samenleving en het reactievermogen van het beleid sterk verbeteren, zijn we beter gewapend tegen toekomstige bedreigingen. Die kans moeten we absoluut grijpen.

Vandaag gaat veel aandacht naar de factuur van de coronacrisis. Snel volgt dan de vraag wie die zal betalen. We beseffen te weinig dat de omvang van de factuur vooral afhangt van de economische heropleving in 2021 en daarna. Slechts door werk te maken van een sterk en duurzaam economisch herstel kunnen we de toekomst voorbereiden. Dat vraagt een gedurfd beleid en een betere beleidscultuur, want met de klassieke recepten komen we er niet.

Gelukkig bepalen we zelf hoe we die uitdaging aangaan. De coronacrisis evolueerde snel tot een ongezien sociaal experiment waarin ieder van ons zocht naar creatieve alternatieven. Daarop volgde een enorme golf van technologische en sociale innovaties waarvan we de meerwaarde pas over enkele jaren zullen appreciëren. Een slim beleid anticipeert en benut die golf om te werken aan een betere economie en maatschappij.

OORLOG EN VEERKRACHT

Wie een familielid of een vriend verliest, rouwt lang, maar staat uiteindelijk weer recht om vooruit te kijken. Niet alleen de mens maar ook de maatschappij heeft een onuitputtelijke veerkracht. In de strijd

tegen het coronavirus werd dikwijls oorlogstaal² gebruikt, maar dat was niet echt gepast. Een deel van de zorgverleners werkte inderdaad aan de frontlinie, maar voor de meeste burgers waren de beperkingen door de tijdelijke lockdown light³ niet te vergelijken met oorlogsomstandigheden. (Gelukkig maar.)

De ingrijpende transformatie van onze maatschappij kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog kan ons wel inspireren voor het postcoronatijdperk. De geschiedenis leert dat een ingrijpende crisis plots een langverwachte verandering kan versnellen. Na 1945 bouwde Europa het model van de inclusieve welvaartsstaat uit, waarvoor de rest van de wereld ons vandaag nog bewondert. Het hard getroffen Europa werd zeer snel opnieuw welvarend en het continent ontpopte zich tot een technologische voorloper en een voorbeeld inzake internationale samenwerking. Dat alles hadden we niet te danken aan de oorlog zelf, maar aan onze veerkracht.

Die veerkracht is er ook vandaag nog, want het coronavirus heeft Europa niet verwoest. We beschikken vandaag bovendien over een berg kennis en expertise. Een deel van Europa is tijdelijk in shock en vraagt zich af hoe het nu verder moet. Maar hoe verlamdend de coronashock ook mag zijn, we hebben vandaag meer dan ooit alle troeven in handen om onze toekomst zelf vorm te geven in plaats van haar te ondergaan.

-
- 2 Op 16 maart 2020 was de kernboodschap van Emmanuel Macron: 'Nous sommes en guerre sanitaire contre le coronavirus'. Wat later presenteerde Trump zichzelf als 'wartime president' om de Verenigde Staten door de coronacrisis te leiden.
 - 3 In dit boek verwijst het begrip 'lockdown' naar maatregelen die de mobiliteit en de economische activiteit sterk beperken. In elk land kreeg de lockdown een andere en dikwijls variabele invulling, gaande van een lockdown light zoals in België tot een quarantaine met gevangenisstraffen voor overtreders in Italië.

ONZEKERHEID IS EEN SOCIAAL VIRUS

De creatie van sociale welvaart en economische rijkdom na 1945 was een reactie op economische processen en maatschappelijke veranderingen die vanaf 1850 een toenemende impact hadden op het sociale weefsel. Die evoluties bleven lang onopgemerkt, tot extreme omstandigheden na 1945 een *window of opportunity* voor ingrijpende veranderingen openden. De uitbouw van de welvaartsstaat was eigenlijk een reactie op de sterk toegenomen sociaal-economische onzekerheid. De sociale spanningen liepen op en een reactie van het beleid kon niet langer uitblijven.

De mens heeft het altijd al moeilijk gehad met onzekerheden en dat zal niet snel veranderen. Vandaag zijn we als maatschappij veel rijker dan zeventig jaar geleden, maar er zijn nog altijd spanningen en onzekerheden. Nog altijd liggen economische processen en maatschappelijke veranderingen aan de basis van onzekerheden. Tussen 1850 en 1945 voelde een groot deel van de bevolking zich achtergesteld en totaal onbeschermd tegen allerhande bedreigingen. Dat is vandaag niet anders. Die onzekerheid uit zich in populisme, een tanend vertrouwen in politiek en beleid, en de hang naar eenvoudige oplossingen. De reactie op de coronacrisis kan het vertrouwen in de politiek en het beleid weer herstellen of net verder doen wegglijden.

Hoe we onze economie organiseren, heeft een grote impact op de blootstelling aan onzekerheden. Vooral na 1850 verdween beetje bij beetje de historische sociale bescherming⁴ binnen solidaire lokale gemeenschappen, op het niveau van de stad of grote dorpen, terwijl er

4 Lokale gemeenschappen hadden elementaire voorzieningen voor armen, ouderen, weeskinderen en zieken, maar daar werd alleen gebruik van gemaakt als er geen oplossing kon worden gevonden binnen de ruime familie. In 'armenhuizen' kwamen vooral alleenstaanden terecht.

geen zicht was op een valabel alternatief. De industrialisering creëerde de eerste grote industriebedrijven en die konden zich met steun van de wetgever richten op de nationale en internationale markten. In de eerste industrielanden werden lokale, voorheen afgeschermden markten plots opengebroken en blootgesteld aan de dynamiek van internationale concurrentie¹. Dat bracht onverwachte en bruuske schokken met zich mee. Ambachtelijke bedrijfjes konden niet concurreren met de eerste aanbieders van kapitaalintensieve massaproductie. In die nieuwe economie stond een deel van de bevolking er helemaal alleen voor.

De uitbouw van een inclusieve welvaartsstaat op basis van collectieve verzekeringsmechanismen was een antwoord op de sterk toegenomen onzekerheid. Wie ziek of werkloos werd, wist dat de maatschappij voor een opvangnet zorgde. De overheid investeerde eveneens in onderwijs, huisvesting, mobiliteit en basisinfrastructuur. Het leven werd minder onzeker en de bevolking was bereid om het economische model van de concurrentiële marktdynamiek verder te ondersteunen. Qua maatschappijproject behoort de Europese transformatie vanaf pakweg 1950 tot de grote voorbeelden voor de rest van de wereld. De basisingrediënten ervan waren noodzaak, durf, innovatie en samenwerking.

Vandaag beheren een erg omvangrijke overheid en een gecentraliseerde welvaartsstaat enorme inkomende en uitgaande geldstromen. De overheid is overal, maar ons maatschappijmodel is sterk afhankelijk van schulden. De *war on poverty*⁵ is nergens gewonnen en de gevoeligheid tegenover ongelijkheid neemt sterk toe. We beseffen dat ons onderwijssysteem de ongelijkheid bestendigt, maar er gebeurt weinig. Hoewel er een grote overheid is, voelen velen zich alleen of verlaten. Naast *big government* hebben we ook *big industry* en *big tech*, maar waar past de kleine mens in dat geheel? Blijft hij vanaf de zijlijn

5 Hetzelfde geldt voor de *war on drugs*.

toekijken of zoekt hij opnieuw steun binnen lokale gemeenschappen – niet uit nostalgie, maar bij gebrek aan alternatief? Of moeten we onze hoop stellen in een nog grotere overheid?

SOCIALE UITDAGINGEN ZIJN STERKER DAN HET VIRUS

Sociale uitdagingen vernieuwen zichzelf en nieuwe uitdagingen staan plots voor de deur. Dikwijls begrijpen we zelfs niet goed hoe belangrijke uitdagingen zijn ontstaan. Zijn depressies, vereenzaming, en burn-outs ongewenste neveneffecten van ons economisch systeem? Zijn ze deels het gevolg van ons gebruik van nieuwe technologieën? Of zijn ze eerder het gevolg van het afnemende belang van lokale gemeenschappen met sterke intermenselijke contacten?

Eind juni 2018 telde ons land 415.000 relatief jonge mensen die niet meer werkten, maar langer dan één jaar ziek thuiszaten. We weten dat een deel van de langdurig zieken kampt met een depressie of burn-out. Sinds 2014 is het aantal langdurig zieken met eenenzeventigduizend eenheden gestegen. Wijst die evolutie op acuter wordende gezondheidsproblemen of speelt vooral de moderne organisatie van arbeid een rol?

Volgens Johann Hari ligt het wegvallen van connectiviteit aan de basis van vele depressies en psychische problemen. Vele mensen voelen zich vandaag niet of weinig verbonden met hun job, met de lokale gemeenschap, met de natuur, met hun familieleden of vrienden, met de politiek, enzovoort. Hari beschrijft in zijn internationale bestseller *Lost Connections* uit 2018 dat bij de meest succesvolle programma's om depressies te behandelen niet medicatie maar connectiviteit centraal staat. Alleen al regelmatig kunnen praten, wandelen of tuinieren met enkele lotgenoten uit de buurt doet op termijn wonderen voor een deel van de patiënten.

Een sterke lokale gemeenschap heeft ieder van ons heel wat te bieden. Zij vormt een tegengewicht voor de anonimiserende marktdynamiek, die streeft naar efficiëntie, concentratie en bureaucratie. Zo ontdekten velen tijdens de lockdown de kracht en het enthousiasme van lokale initiatieven. Dat kan een tijdelijke begeestering geweest zijn, maar de herontdekking van het lokale kan ook worden bestendigd. Die keuze is aan ons.

Sociale veranderingen zijn dikwijls het gevolg van technologische evoluties. De golf van digitalisering en automatisering kan onze economie, de arbeidsmarkt en de kloof tussen de *haves* en *havenots* ingrijpend veranderen. Hoe evolueert het kapitalisme in het digitale tijdperk¹¹? En wat mogen we verwachten van de nieuwste generatie artificiële intelligentie? Zullen we ooit nog kunnen concurreren als we die race verliezen en aankijken tegen een kenniskloof die alleen maar toeneemt? Voorlopig zijn er weinig aanwijzingen dat zulke doemscenario's zich nu al manifesteren, maar er zijn wel genoeg vraagtekens om de economische onzekerheid sterk te verhogen.

Ook andere factoren voeden die onzekerheid, zoals milieu-uitdagingen, nieuwe migratiestromen, aanhoudende budgettaire problemen en het verdwijnen van echt politiek leiderschap. Zelfs het Europese project, dat ons vrede en samenwerking bracht, staat voor een onzeker decennium. Is de Europese Unie vandaag echt meer dan een enorme vrijhandelszone op maat van de grotere bedrijven? De consument in West-Europa vaart daar wel bij, maar hoe kijken mensen uit Italië, Spanje of Griekenland vandaag naar het Europese project? Die landen waren beter later – of helemaal niet – tot de eurozone toegetreden. De kredietcrisis en de daaropvolgende eurocrisis dwongen hun regeringen om drastisch te besparen op alle publieke voorzieningen, inclusief op

volksgezondheid⁶. Toen de coronacrisis uitbrak, reageerde Europa lange tijd helemaal niet. Zelfs het bespreken van financiële solidariteit was geen evidentie. Blijkbaar betekent ‘unie’ niet hetzelfde in elke taal.

Het volstaat niet om al die onzekerheden en uitdagingen te erkennen. Het is zelfs best mogelijk dat er na het uitdoven van het coronavirus helemaal niets gebeurt en dat we vooral streven naar een snel en collectief geheugenverlies. Als we daarentegen oog hebben voor de kansen die de crisis biedt, kunnen we wel werk maken van een transformatie die meer welvaart en welzijn brengt.

Dit boek wil verkennen hoe de coronacrisis op termijn de veerkracht van onze economie en maatschappij kan versterken. Die zoektocht begint in dit hoofdstuk met een beoordeling van hoe we ons als maatschappij voorbereiden op nieuwe besmettelijke ziekten en het risico op pandemieën. Zijn daar lessen uit te trekken? In de volgende hoofdstukken bekijk ik de effectieve reactie op de dreiging. Telkens zoeken we daarbij naar kansen en inspiratie voor beleidsmakers.

6 Enkele commentatoren in de Spaanse media verklaren de hoge tol van het coronavirus door te verwijzen naar recente besparingen in de Spaanse gezondheidszorg. Uit de Health Statistics van OESO blijkt dat de totale uitgaven aan gezondheidszorg in Spanje daalden van 9% van het bbp in 2010 tot 8,9% van het bbp in 2018. In Italië daalden deze uitgaven van 9% van het bbp in 2010 tot 8,8% van het bbp in 2018. Een vergelijkbare daling vinden we ook in Nederland; van 10,2% van het bbp in 2010 tot 9,9% van het bbp in 2018. In deze drie landen steeg wel de persoonlijke bijdrage in de totale uitgaven aan gezondheidszorg. Alleen in Griekenland daalden de uitgaven aan gezondheidszorg echt sterk; van 9,6% van het bbp in 2010 tot 7,8% van het bbp in 2018. In Portugal daalden deze uitgaven van 9,8% in 2010 tot 9,1% van het bbp in 2018.

DE ZWAAN IS WIT

Wat in Europa gebeurde voor, tijdens en na de twee wereldoorlogen was extreem complex. Alles was met alles verweven. Gedurende decennia trilde het oude continent van politiek-economische spanningen waarover schitterende boeken geschreven zijn. Het is geen wonder dat de catharsis na 1945 zo ingrijpend was.

Maar is de coronacrisis dan niet eerder een zwarte zwaan, een fenomeen dat plots opduikt en waarop je nooit kunt anticiperen? Overviel het coronavirus ons niet te bruusk om ook maar enige ingrijpende verandering teweeg te kunnen brengen?

Het beeld van de zwarte zwaan, ontleend aan het boek *The Black Swan* van Nassim Taleb uit 2007, blijkt in coronatijden heel populair. Wie de coronacrisis ziet als een zwarte zwaan heeft wellicht geen boodschap aan vergelijkingen met de dynamiek na de Tweede Wereldoorlog. De ondertitel van het boek van Taleb luidt echter: *The Impact of the Highly Improbable*. Net daarom is het absurd om de coronacrisis te vergelijken met een zwarte zwaan, want de pandemie van 2020 was al jaren aangekondigd, tot vervelens toe. Uiteraard kan niemand het exacte moment voorspellen waarop patiënt nul andere mensen begint te besmetten met een nieuw virus, net zoals het niet mogelijk is om op voorhand te zeggen wélk soort virus een nieuwe pandemie zal uitlokken.

Ook de financiële crisis van 2008-2009 werd door heel wat auteurs⁷ aangekondigd, maar niemand kon voorspellen in welke maand alle financiële dominosteentjes plots tegen de grond zouden gaan. Interessant is dat beleidsmakers en bankiers toen in koor beweerden dat ‘werkelijk niemand, maar dan ook niemand de financiële crisis had zien aankomen’. Die stelling was manifest onjuist, maar wel uitgekookt genoeg om lastige discussies over verantwoordelijkheden en aansprakelijkheden te neutraliseren. Maar de financiële crisis was dus zeker geen zwarte zwaan.

Het is overigens niet eenvoudig om overtuigende voorbeelden van zwarte zwanen te vinden. Wellicht zijn de aanslagen van 11 september 2001 wel een zuiver voorbeeld, en dan vooral wegens hun gefaseerde uitvoering. De aanval in twee stappen uitvoeren bleek een uitgekookte mediastrategie. Nadat een eerste vliegtuig zich in de noordelijke toren van de Twin Towers had geboord, zetten miljoenen mensen de televisie aan. Waarna iedereen een kwartier later live op televisie kon gadeslaan hoe een tweede vliegtuig de zuidelijke toren invloog. Niet dat terroristen op Amerikaanse bodem konden toeslaan – dat was voorheen al gebeurd – maar wel de extreem spectaculaire uitvoering diende het land met het sterkste leger ter wereld een mokerslag toe.

In vergelijking met de beelden van 11 september is het coronavirus allesbehalve spectaculair.

7 In de populaire boekhandels verschenen in 2006 en eerder al boeken die een financiële crisis aankondigden, zoals *Der Crash kommt: Die neue Weltwirtschaftskrise und wie Sie sich darauf vorbereiten* van Max Otte. Otte werkte aan zijn boek in 2004 en 2005. Hyman Minsky formuleerde rond 1985 met zijn *financial instability hypothesis* zelfs een theoretisch kader om te verklaren dat we evolueren van speculatieve crisis naar speculatieve crisis. Het werk van Minsky is bekend bij de betere financiële economen, maar blijkbaar werken die niet voor de grootbanken of als beleidsadviseur.

PANDEMIERISICO'S

Historici^{III} debatteren nog steeds over het aantal pandemieën dat de wereld na 1700 te verduren kreeg. De meeste auteurs houden het op maximaal twaalf pandemieën met een hoge tol. Een verwoestende pandemie zoals de Spaanse griep van 1918-1919 met veertig miljoen doden duikt gelukkig niet elke eeuw op. Wel lijkt de conclusie te zijn dat we elke dertig tot vijftig jaar met een pandemie – of een groot risico op een pandemie – te maken krijgen.

Al in 1892 werd met de International Sanitary Convention een eerste poging ondernomen om via internationale afspraken een dam op te werpen tegen nieuwe besmettelijke ziekten. Een adequate bescherming tegen een nieuwe epidemie of pandemie is immers een globaal collectief goed waarvoor internationale samenwerking cruciaal is. Als enkele landen geen maatregelen willen of kunnen nemen, blijft het virus overleven.

Na de uitbraak in 2003 van SARS, het Severe Acute Respiratory Syndrome, werden de bestaande internationale afspraken gemoderniseerd en in 2005 gebundeld in de International Health Regulations (IHR^{IV}) van de Wereldgezondheidsorganisatie (WGO). De controle van pandemierisico's staat centraal in die internationale regulering.

De IHR kunnen alleen globale gezondheidsveiligheid bieden op voorwaarde dat alle leden van de WGO de nodige capaciteit opbouwen om risico's op te sporen, te evalueren, te rapporteren en te bestrijden. Echter, tien jaar na de ondertekening van de IHR bleek slechts één derde van de WGO-landen te beschikken over die capaciteit – en dan alleen maar op papier.

De Europese Unie heeft met directieve 92/40/EEC wel al sinds 1992 een gecoördineerd beleid om nieuwe ziekten zo snel mogelijk op te

sporen en besmettingen te vermijden. De Europese landen hebben dus niet gewacht op de IHR van de WGO om een eigen aanpak te ontwikkelen.

Voor na de uitbraak van SARS verschenen vele boeken, academische publicaties en beleidsstudies over de economische en geopolitieke consequenties van pandemieën^V. Ook belangrijke overheidsinstanties zoals het Amerikaanse Congressional Budget Office (CBO) produceerden een resem interessante analyses^{VI}.

Vanaf 2014 verschoof de internationale aandacht tijdelijk naar Afrika wegens de uitbraak van ebola. Vooral in Congo gaat de strijd tegen ebola nog altijd voort. In september 2019 – net voor het begin van de huidige coronacrisis – verscheen in de VS nog het rapport *Mitigating the Impact of Pandemic Influenza through Vaccine Innovation* van The Council of Economic Advisors. Die adviseurs van het Witte Huis concludeerden dat een nieuwe pandemie in de VS kon leiden tot een economisch verlies van drieduizendachthonderd miljard dollar en meer dan een half miljoen dodelijke slachtoffers.

Net zoals vele andere waarschuwingen over pandemierisico's haalde ook dit rapport niet de ruime media, maar als je het nu opnieuw leest, lijkt het wel een draaiboek voor de gebeurtenissen die plaatsvonden vanaf februari 2020. Als meest pragmatische oplossing voor de dreiging pleitten de auteurs voor grote investeringen om snel een vaccin te ontwikkelen dat massaal kan worden toegediend.

Als handelsadviseur van Donald Trump schreef Peter Navarro in januari 2020 – toen China duidelijk worstelde met het virus – een alarmerende memo over de acute dreiging van een nieuwe pandemie. Hij haalde zijn inspiratie onder andere uit het rapport van The Council of Economic Advisors. Zijn memo waarschuwde voor een grote dodentol en enorme economische verliezen.

Ook Britse, Duitse en Belgische wetenschappers publiceerden in diezelfde periode vergelijkbare alarmerende memo's, opiniestukken of blogs. Al die beleidsondersteunende publicaties hadden een zeer duidelijke boodschap: er zat zeer waarschijnlijk een pandemie aan te komen.

Voor wie het niet zo begrepen heeft op saaie rapporten, boeken en memo's van wetenschappers zijn er toegankelijke alternatieven die helder uitleggen wat de gevolgen van een pandemie kunnen zijn en hoe we ons ertegen kunnen beschermen. Bekende voorbeelden zijn de TED-talk *The Next Outbreak? We're not Ready* van Bill Gates uit 2015 – beschikbaar op YouTube^{VII} – of de recente Netflix-serie *Pandemic. How to Prevent an Outbreak?*

Aan informatie en dreigende waarschuwingen was er zeker geen gebrek, maar gaven al die bronnen wel een representatief beeld van de werkelijk dreiging van een pandemie? SARS was voor de meeste Europeanen een Aziatisch probleem en wie in ons land heeft ooit wakker gelegen van ebola? Nochtans komt de perceptie dat de uitbraak van een nieuw virus elders gebeurt niet overeen met de realiteit. Naast de gebruikelijke seizoensgriep zijn er jaarlijks vele uitbraken van de vogel- en varkensgriep.

Dankzij goede detectie- en rapporteringssystemen duikt een continue stroom op van mogelijke dreigingen die we van nabij moeten opvolgen. In de maand maart van coronajaar 2020 brak de vogelgriep uit in Polen, Vietnam en nog enkele andere landen. Vietnam liet toen honderdzevenendertigduizend dieren preventief afmaken. In 2005 had Vietnam in een reactie op de opmars van de vogelgriep H5N1 al zeshonderdduizend kippen laten vaccineren. Zo hoopte het land de kans op besmetting van andere dieren en mensen te minimaliseren.

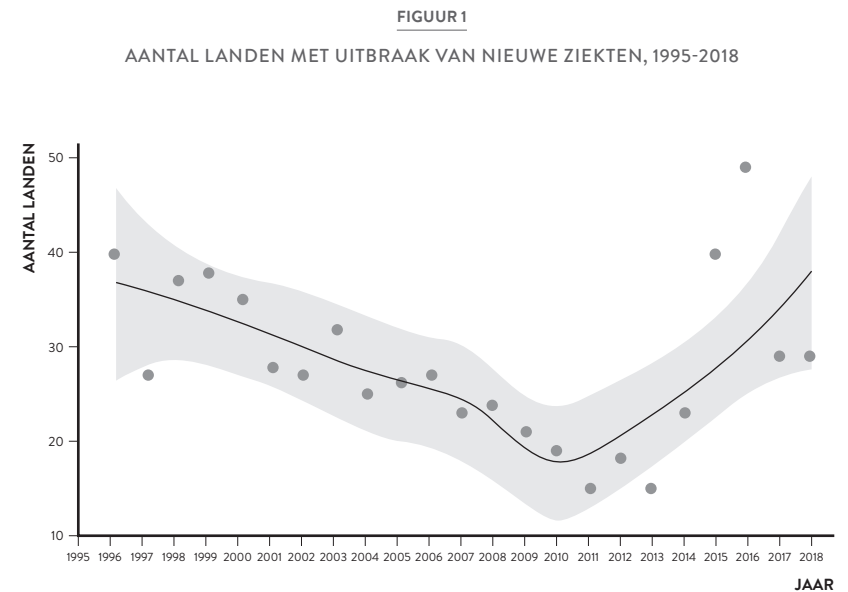
Variant H7N7 van de vogelgriep leidde er in 2003 in Nederland toe dat dertig miljoen kippen werden afgemaakt. Het virus kostte ook een veearts het leven. In totaal belandden toen negenentachtig Nederlanders in het ziekenhuis met H7N7. Vooral ouderen met chronische aandoeningen hadden lang verzorging nodig. Een andere variant van de vogelgriep (H7N9) maakte volgens de Food and Agricultural Organisation tussen 2013 en 2019 ongeveer zeshonderdvijftig dodelijke slachtoffers, meestal in eerder afgeschermd lokale gemeenschappen.

Tussen april 2009 en april 2010 overleden 12.469 Amerikanen aan de Mexicaanse varkensgriep of *influenza A (H1N1)pdm09*. Naar schatting eenenzestig miljoen Amerikanen raakten besmet, van wie er ongeveer tweehonderdvijfenzeventigduizend gehospitaliseerd moesten worden. Volgens de Amerikaanse Centers for Disease Control and Prevention (CDC) maakte het virus wereldwijd honderdvijftigduizend tot vijf-honderdvijfenzeventigduizend dodelijke slachtoffers. Het H1N1-virus circuleert nu nog altijd als een gewone griep.

In alle uithoeken van de wereld onderzoeken mobiele teams voortdurend verdachte griepsituaties. Naast de nationale teams, die in de praktijk vooral lokale landbouwbedrijven en distributiekanaal opvolgen, zijn internationale teams van wetenschappers in de weer om trekvogels en vleermuizen op te volgen en te vangen. Zo kunnen ze anticiperen op nieuwe griepvarianten die later eventueel kunnen opduiken bij de mens. In landen als India of Pakistan sterven elk jaar mensen aan virussen die door dieren worden overgedragen. Dankzij het huidige beleid blijven die problemen meestal heel lokaal, maar wanneer een nieuw virus wat langer onder de radar blijft, kunnen dragers bijvoorbeeld het vliegtuig nemen voor een rondreis in Europa en daar het virus beginnen te verspreiden.

De WGO poogt alle mogelijke signalen zo goed mogelijk op te volgen en concludeert dat er wereldwijd maandelijks maar liefst zeventuizend indicaties van uitbraken zijn. Daarvan is 99,99 procent snel in de kiem gesmoord of helemaal niet gevaarlijk.

Figuur 1 toont het aantal landen met significante uitbraken tussen 1995 en 2018. In 2016 waren er in bijna vijftig landen, waaronder enkele Europese, belangrijke uitbraken.

Bron: Harvard Global Health Institute/WEF op basis van WHO Disease Outbreak News (<http://www.who.int/csr/don/en/>).

Overall ter wereld worden continu vele virale brandjes geblust. Gelukkig blijft het aantal menselijke slachtoffers meestal heel beperkt, wat precies de bedoeling is. Maar net zoals bij beleggen in aandelenfondsen geldt ook hier dat succes in het verleden geen garantie biedt op succes in de toekomst. En zo werd SARS-CoV-2 de gevreesde *game*

changer waar de internationale gemeenschap bij wijze van spreken bijna op zat te wachten. Niemand kan beweren dat er in het verleden onvoldoende werd gewaarschuwd voor de risico's van besmettelijke ziekten en pandemieën. Deze zwaan is zeer, zeer wit.

IEMAND NOG EEN RISICOOTJE?

In het beste geval komt er na het verdwijnen van het huidige coronavirus snel een gecoördineerde internationale inspanning om alle landen beter te wapenen tegen toekomstige pandemierisico's. Misschien beschikken alle leden van de WGO tegen 2025 of 2030 over de capaciteit om de intenties van de International Health Regulations waar te maken. Dat zou een droomscenario zijn, maar evengoed gebeurt er veel minder. Zelfs als het lukt, kun je je afvragen of onze maatschappij wel voldoende beschermd is. Want zijn er naast besmettelijke ziekten niet nog andere bedreigingen waarop we ons misschien niet genoeg hebben voorbereid?

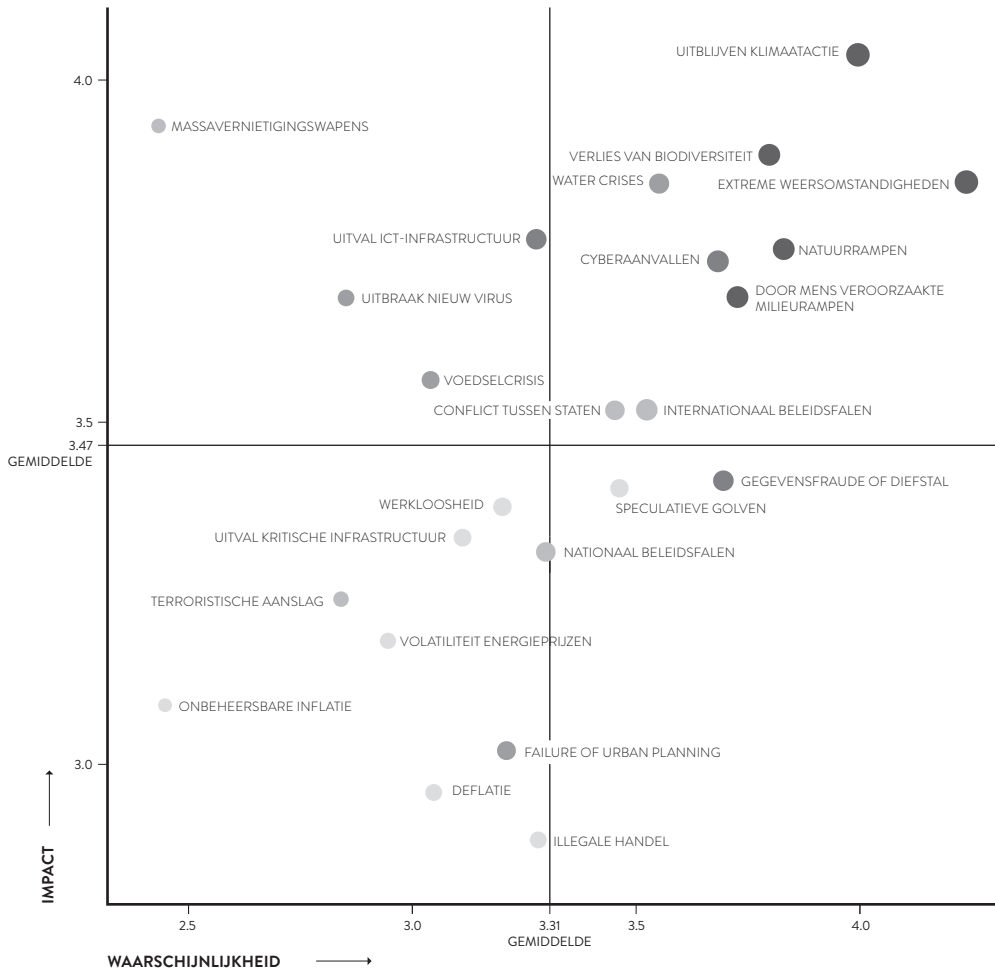
Enkele internationale organisaties pogen de belangrijkste globale bedreigingen op te sommen en in te schatten hoe waarschijnlijk ze zijn en wat hun mogelijke impact is. Een mooi voorbeeld is *The Global Risks Report 2020* van het World Economic Forum (WEF). Voor dat rapport vulden achthonderd ledenorganisaties van het WEF in 2019 de Global Risks Perception Survey in. Figuur 2 vat de resultaten mooi samen. Links bovenaan zien we het kwadrant met bedreigingen die weinig waarschijnlijk zijn, maar wel een grote impact kunnen hebben. In dat kwadrant brachten de respondenten besmettelijke ziekten en pandemierisico's onder. Belangrijk: die inschatting gebeurde vóór de recente uitbraak van het coronavirus. Mocht je die oefening nu overdoen, dan zou de dreiging van besmettelijke ziekten wellicht als meer waarschijnlijk en hun economische impact als veel hoger worden ingeschat.

Wat te denken van de vele bedreigingen in het kwadrant rechts bovenaan? Daar vinden we bedreigingen met een veel hogere waarschijnlijkheid én een hogere impact (in vergelijking met besmettelijke ziekten). De respondenten van het WEF maken zich zorgen over het uitblijven van effectieve klimaatactie, grote biodiversiteitsverliezen, de dreiging van natuurrampen, extreme weerpatronen, een watercrisis, cyberaanvallen en het falen van de internationale gemeenschap.

Interessant is ook dat het WEF speculatieve prijsontwikkelingen in aandelen- of vastgoedmarkten als eerder waarschijnlijk typeert. Het werk van Hyman Minsky over de onafwendbaarheid van speculatieve golven blijkt opnieuw te worden geapprecieerd.

Het WEF dicht ook beleidsfalen van nationale regeringen een gemiddelde waarschijnlijkheid toe, alsof beleidsfalen deel uitmaakt van het nieuwe normaal. In een ideale wereld zou er na de coronacrisis een nieuwe beleidscultuur moeten ontstaan waardoor het risico op nationaal beleidsfalen verschuift naar links onderaan: een weinig waarschijnlijk scenario met een geringe impact.

FIGUUR 2
HET LANDSCHAP VAN GLOBALE RISICO'S VOLGENS WEF

Bron: WEF (2020). *The Global Risks Report 2020*.

Zijn we tegen de klimaatverandering – de belangrijkste van de meest waarschijnlijke bedreigingen – beter beschermd dan tegen het coronavirus? Het internationale klimaatbeleid begon formeel in 1992 met de oprichting van de United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). Sindsdien, en ondanks alle internationale klimaatconferenties, steeg de globale CO₂-uitstoot met vijftien procent. Dat is niet bepaald de evolutie waar we op hoopten. In 2020 daalde de globale CO₂-uitstoot erg fors door de coronarecessie, maar wat als het economische herstel vanaf 2021 die daling snel compenseert? De historisch lage prijzen van fossiele energie in de eerste helft van 2020 verminderden tijdelijk het rendement van investeringen in energie-efficiënte en koolstofarme technologieën.

Klimaatwetenschappers hebben met virologen en epidemiologen gemeen dat ze vaak werken met modellen. De klimaatdreiging is nog altijd vooral een interpretatie van abstracte modelresultaten en dat maakt ons niet echt bang. Maar dat verandert snel wanneer we een bedreiging plots zelf ervaren of op televisie kunnen volgen. De bosbranden in Australië aan het einde van 2019 maakten duidelijk dat het abstracte concept van de globale klimaatverandering ook nu al zeer versturende lokale effecten kan hebben. Weinig Australiërs denken nog dat de aardopwarming vooral een zorg zal zijn voor hun kleinkinderen en achterkleinkinderen. Een deel van de Australiërs vreest zelfs om klimaatvluchteling te worden in het eigen land. Het blijft afwachten hoe de Australische regering in 2020 en 2021 op die uitdaging zal reageren.

In het volgende hoofdstuk zullen we zien dat onze reactie op het coronavirus allesbehalve snel en kordaat was, integendeel zelfs. Ook de sterke toename van de CO₂-uitstoot, de versnelling van de ontbossing van tropische regenwouden en de plasticsoep in de oceanen voorspellen niet veel goeds.